

technika változatainak bemutatására. Meg kellene gondolni, nem volna-e érdemes az iskolán kívüli nevelés lehetőségeit megvizsgálni a felnőttoktatásban is.

Végezetül az alapidokumentum stílusáról annyit, hogy az egyes fejezetekben meglehetősen sok a gondolatismétlés. Gondosabb lektorálás esetén ettől a hibától meg lehetett volna szabadulni.

Az egyes tárgyak tanterveinek érdemi vizsgálatára – nézetem szerint – a tankönyvek megjelenése és kipróbálása után kell sort keríteni, ami természetesen nem jelenti azt, hogy a már megjelent és egyszer végigtanított tankönyveket külön-külön ne tegyük kritika tárgyává. Ez annál is inkább kívánatos volna, mert az elsős történelem tankönyv és a tanterv között vannak eltérések, amint erről már a korábbiakban szóltam.

RÉTHY ENDRÉNÉ

SZOVJET DIDAKTIKAI MUNKÁKRÓL

Nehéz volna akár csak vázlatos képet is adni azokról a szovjet didaktikai kutatásokról, melyek a tanítás-tanulás hatékonyságának fokozására irányulnak. A szélesebb áttekintés helyett, két kiváló pedagógiai szakkönyv ismertetésén keresztül szeretnénk illusztrálni azokat a törekvéseket, melyek elvi jelentőségűek a pedagógiai elmélet és gyakorlat egészére nézve is.

J. K. Babanszkij: Problémü povüsényija effektivnoszty pedagogiceszkih issledovanyij Izd. „Pedagogika” Moszkva, 1982. 192 o. (Problémák a pedagógiai kutatás hatékonyságának növelésével kapcsolatban.)

Babanszkij írásával, eddigi sokoldalú és termékeny publikációs tevékenységét szintetizálva, világos, jól strukturált bevezetőt nyújt a pedagógiai kutatások problémakörébe. A könyv *bevezető* fejezetében bemutatja a pedagógiai kutatás alapelemeit, így a kutatási problémát, a célt, a kutatás tárgyát, a hipotézisek megfogalmazását, a kutatás feladatainak és módszereinek összeállítását.

A *második fejezet* a kutatások metodológiai sajátosságait vizsgálja, hangsúlyozva a történeti és logikai elv egységének és érvényre juttatásának fontosságát. A történeti elv ugyanis többféle funkciót tölthet be a kutatásokban: illusztráló-magyarázó, kritérium-értékelő, hipotétikus, prognosztikai, valamint konstruktív-rendszerező funkciókat. Érdekes fejtegetéseket ad közre a szerző a didaktikai problémák dialektikus-strukturális szempontú kutatásával kapcsolatban. Szerinte meg kell különböztetni a rendszer különböző összetevőit: egyrészt azokat amelyekben a folyamat funkcionál, másrészt azokat, amelyekből maga a folyamat tevődik össze.

A folyamat *funkcionáló* rendszerének összetevői közé tartoznak: a pedagógusok és a tanulók, azaz az oktatás és nevelés szubjektív feltételei. A *folyamat* összetevői pedig a következők: célok, tartalmak, módszerek, szervezeti formák, az érzelmi-akaratú stimulálás módozatai, s az eredmények analizálásának, értékelésének eljárásai. A szerző az egységes elvi megközelítés szükségességét hangsúlyozza nemcsak az oktatás törvényszerűségeivel, de más alapvető kategóriák, s az oktatás módszereinek vizsgálatával kapcsolatban is. A folyamat hatékony építkezése érdekében metodológiai alapon kell feltárni az oktatási

folyamat korszerű módszereit (a tanulási-megismerési tevékenység szervezési és megvalósulási módszereit, a tanulási-megismerési tevékenység stimulálási, motiválási módszereit, valamint a tanulási-megismerési tevékenység kontrollját és önkontrollját biztosító módszereket) és vizsgálni hatékonyságukat. Az oktatás különböző módszerei ugyanis különböző mértékben szolgálják a didaktikai feladatok megvalósulását. Ezt követően bemutatja a könyv, hogy a különböző oktatási módszereknél milyen nehézségek adódnak az oktatási feladatok hatékony megvalósítása során.

A *harmadik fejezet* a pedagógiai kutatás módszereinek és felhasználási módjainak bemutatását tartalmazza. Így ismerteti a pedagógiai megfigyelés, beszélgetés, interjú és ankét, a kérdőíves módszer, a „pedagógiai konzílium”, a pedagógiai kísérlet, valamint a teoretikus kutatás módszereit. E fejezet a tanári munka javítása céljából többek között kitér a pedagógusok önértékelésére, saját munkájuk önelemzési színvonalára. Hangsúlyozza, hogy a tanárokat az oktatási feladatok optimális megoldásában, a fellépő zavarok kiküszöbölésében segíti ez a tevékenység. (Több szinten jelentkezhetnek zavarok az oktatási folyamatban: a tervezési-felkészülési, a szervezési-lebonyolítási fázisban, a szülőkkel való kapcsolattartásban, valamint a kontroll aktusában.) Kutatásmódszertani jelentőségűnek tűnik a tanári tevékenység egy-egy területén mutatkozó speciális zavar feltárása megfigyeléssel vagy önmegfigyeléssel. Például lehetőség van az oktatás individualizálásában mutatkozó zavar mértékének feltárására a tevékenység olyan fajtáinál, mint:

- a tanulók tanulásban mutatott lemaradásának feltárása és az okok felmutatása;
- számonkérés;
- az anyag kifejtése;
- a tanulók önálló munkájának szervezése;
- a házi feladat stb.

A „pedagógiai konzílium” módszerének kidolgozásához, azaz a tanulók teljesítményének, személyiségük ilyen vagy olyan tulajdonságának egységes megvitatásához, a feltárt elégtelenségek leküzdéséhez, a pedagógiai hatások felerősítéséhez a szerző konkrét kutatómetódikai ajánlásokat ad. Az osztály karakterének megfigyeléséhez például a következő sémát javasolja (87. o.):

Az osztály karakterének alapvető elemei	A formálás színvonala	
	Az elvárásoknak való megfelelés szintje	A szükséges korrekciók

Az osztály közösségének társadalmi aktivitása

A társadalmilag hasznos munkához való viszony

A közvélemény formálása

Az osztály fegyelmének tudatossága

Az osztály tanulmányi felkészültsége

A *diagnosztizáló, ellenőrző munka* minőségének megfigyelését is fontos feladatnak tekinti a szerző, a tanulási-megismerési tevékenységben felmerülő hiányok feltárása céljából. E hiányok ugyanis a legkülönbözőbb területeken felléphetnek. Például az alsó tagozatban a beszéd fejlettségi szintjében, a munka megtervezési fázisában, a lényegkiemelés, az ön-

kontroll, az önállóság, a munkatempó területén, a tények ismeretében, a szabályok megértésénél és alkalmazásánál. A hiányok pontos feltárásához folyamatos diagnosztizáló munka szükséges.

A *negyedik fejezet* a tanulási-nevelési folyamat optimalizációs problematikájának specifikus vizsgálatát, lehetőségeit elemzi, megállapítva az optimális elsajátítás kritériumait (a pedagógiai feladatok komplex megtervezését, konkretizálását az adott tanuló-csoport sajátosságainak figyelembevételével, az új anyagban a fő és fontos elemek kiválasztását, a tanítási óra alapvető szakaszainak optimális egymásutánját, az oktatás és nevelés módszereinek, eszközeinek és formájának körültekintő kiválasztását az adott konkrét feltételek figyelembevétele mellett, a tanulók differenciálásának megvalósítását a különböző fejlődési, neveltségi színvonal alapján, a házi feladatok optimális terjedelmének és bonyolultsági fokának meghatározását, a tanulók idejének gazdaságos kihasználását, az oktatási-nevelési folyamat eredményeinek komplex elemzését az optimális időfelhasználás figyelembevételével).

Megfigyelési szempontrendszert is közöl a szerző a tanulók órán nyújtott tevékenységének értékeléséhez:

Az elért eredmények általános értékelése, a tanulók aktuális lehetőségeinek megfelelően (+, -)	A tanulási feladatok megoldásának értékelése (optimális, nem optimális, nem adott)					
	Az ismeretek fő jellemzői a tanítási anyagban		A képességek formálása a tantárgyban		Általános tanulási készségek és jártasságok formálása	
	Teljesség	Belátás	Az ismeret alkalmazása	Teljesség	Hatékony Teljesség	Belátás Hatékony
	Nevelési feladatok megoldásának értékelése (optimális, nem optimális, nem adott)					
	A nevelési befolyásra adott <i>érzelmi</i> reakciók értékelése		A nevelési befolyások alkalom szerinti <i>véleményezésének</i> értékelése		A tanulók <i>tevékenységében</i> és <i>magatartásában</i> való meg- jelenése ezeknek a befolyások- nak értékelésük	
	Az emocionális, akarat, intellektuális fejlődés értékelése (optimális, nem optimális, nem adott)					
	Emocionális vélemények, reakciók		A tevékenységben való tükröződés			

Végezetül az *utolsó két fejezet* a tanári munka élenjáró tapasztalatainak a tudományos megismerésben való felhasználását emeli ki, valamint a tudományos kutatások eredményeinek a gyakorlatban való bevezetési problémáit taglalja. Kitér a bevezetés irányítására, és a hasznosítási folyamat kontrolljára. Összefoglalóan megállapítható, hogy ez a munka nem pusztán a pedagógiai hatásmechanizmus intenzívebbé tételét garantáló kutatásmethodikai ajánlásokat tartalmaz, de a pedagógiai gyakorlat mindazon elemeit is meghatározza, melyekre ezeknek a kutatásoknak irányulniuk kell.

Babanszkij műve a recenzens megítélése szerint kitűnő tájékozódást és megértést elősegítő irodalom mindazok számára, akik meg akarnak ismerkedni a szovjet didaktikai kutatások helyzetével. A kutatók számára értékes ötletforrásként tarthatjuk számon a

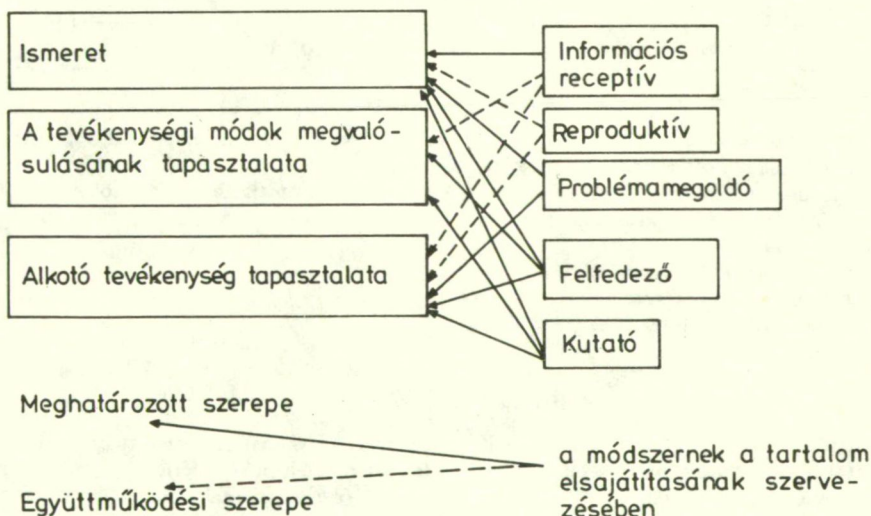
könyvet, a szerző nagy hozzáértéssel vezeti fel gondolatait, és igen jól szerkeszti fejezeteit. Világos táblázatai kiválóan szintetizálják és illusztrálják gondolatmenetét.

Egy másik jelentős didaktikai munka: *I. J. Lerner: Didakticeszkie osznovü metodov obucsenija*. Izd. „Pedagogika” Moszkva, 1981. 184 o. (Az oktatási módszerek didaktikai alapjai.)

E könyv bevezetőjében az oktatás módszereinek problémáit és kutatásuk logikáját mutatja be, feltárva az ötvenes évek didaktikai vitáját a módszerekről, áttekintést nyújtva a módszerfogalom értelmezésének sokszínűségéről. (Különböző szovjet szerzők felfogását ismerteti és elemzi.) Ezt követően a II. fejezet az oktatás módszerének kérdését az oktatás és képzés jelenkori céljának és tartalmának, valamint e tartalom elsajátítási formáinak és módjainak aspektusából vizsgálja. A módszerek sokféleségét általános didaktikai szempontból az alábbi fő csoportokba sorolja:

- I. Információs — receptív;
- II. Reprodukzív;
- III. Problémamegoldó;
- IV. Felfedező
- V. Kutató.

A képzés fő tartalmi elemei és módszerei közötti bonyolult kapcsolatot összefüggéseket az alábbi séma érzékelteti (117–118. o.):

A tanár és a tanuló tevékenységének és módszerének kapcsolatát az 1. táblázat mutatja be (117–118. o.).

1. táblázat

Információs-receptív módszerek	Reproduktív módszerek	A problémamegoldás módszerei
<i>A tanár tevékenysége</i>		
Információ felmutatása (a tanár által, vagy az őt helyettesítő eszközökkel); A tanulók tevékenységének szervezése az objektum tanulmányozására.	Azoknak a feladatoknak az összeállítása, melyek az ismeretek, emlékezetbe idézésére és gyakorlására alkalmas tevékenységeket tesznek szükségessé; A teljesítés vezetése és ellenőrzése.	A probléma felállítása és a megoldást biztosító út feltárása.
<i>A tanulók tevékenysége</i>		
Ismeretek felismerése, ismeretek megértése, ismeretek emlékezetbe vésése.	Ismeretek aktualizálása; Az emlékezetbe vésett ismeretek és tevékenységi módok minta alapján való bemutatása mások által (tanár, könyv, technikai eszköz); Szabad és kötött emlékezetbe vésés.	Az ismeretek felismerése; A megértett ismeretek problémái; A problémamegoldás álhatalosságának következetes ellenőrzése, figyelése; A megoldás során következő logikai lépéseinek gondolati prognózisa; Emlékezetbe vésett ismeretek.

Felfedezési módszer	Kutató módszer
<i>A tanár tevékenysége</i>	
A probléma felállítása; Összeállított és bemutatott feladatok a megoldás egyes szakaszainak továbbfejlesztésére; Feladatok gyakorlati és megismerési problémák megoldására; A megoldás lépéseinek tervezése; A tanulók tevékenységének vezetése (korrekció és a problémaszituációk megalkotása).	Feladatok összeállítása és bemutatása, a megoldás keresése; A megoldás folyamata feletti kontroll.
<i>A tanulók tevékenysége</i>	
A feladat felismerése; A feladatok részleteinek áttekintése; A feladat feltételeinek átgondolása; Az ismeretek aktualizálása, a feladatoknak megfelelő megoldási út; Önkontroll a megoldás folyamatában, és az eredmények ellenőrzése; A megoldás emlékezetbe vésésének folyamatában az önálló motiválás.	A felismert vagy önállóan belátott probléma; A feladat feltételeinek megértése; A kutatás (megoldás) szakaszainak tervezése; A kutatás módjának tervezése minden szakaszban; Önkontroll a vizsgálat folyamatában és befejezésekor; A kutatási folyamat felidézése és motiválása.

2. táblázat
Az oktatási módszerek bináris rendszere

A tanulók ismereteinek forrása	A tanulók önálló megismerésének belső szintje					
	Az oktatás módszereinek külső megjelenési formái	Információs – receptív	Reproduktív	Probléma (v. analitikus) megoldás	Felfedezéssel	Kutató
Tanulási tevékenység szóbeli, auditív, formában valósul meg; mint információcsere a tanító és a tanuló között	szóbeli	szóbeli információs módszer	szóbeli magyarázó módszer	szóbeli probléma megoldó módszer	szóbeli felfedező módszer	szóbeli kutatási módszer
A tanulási tevékenység vizuális, szóbeli formában, az információ bemutatásának formájában, szemléltetés segítségével valósul meg	szemléltetés	szemléltető-információs módszer	szemléltető magyarázó módszer	szemléltető problémamegoldó módszer	szemléltető felfedező módszer	szemléltető kutatási módszer
A tanulási-gyakorlati tevékenysége a tanulóknak a tanár vezetése alatt	gyakorlati	gyakorlati információs módszer	gyakorlati magyarázó módszer	gyakorlati probléma megoldó módszer	gyakorlati felfedező módszer	gyakorlati kutatói módszer

A 2. táblázat tehát (143. o.) az oktatási módszerek, és a tanulók ismeretei közötti kapcsolatot mutatja be. Az oktatás általános módszerei az egyes tantárgyakon belül konkrét tevékenységformákat feltételeznek, ezt taglalja a *hatodik fejezet*. Például a történelem tantárgy oktatásának metodikája a következő tevékenységformákra irányul:

1. Kifejtés vagy megmutatás;
2. A tevékenység ismételése megerősítés céljából (a beszéd reprodukálása vagy folyamatos emlékezetbe vésés);
3. Gyakorlatok teljesítése;
4. Ismeretek felhasználása hasonló variációs szituációban;
5. Ismeretek felhasználása új szituációban segítséggel és korrekcióval;
6. Önálló, alkotó felhasználása az ismereteknek a különböző új szituációkban;
7. Önálló rendszerezése az új ismereteknek;
8. A tanultaknak a tanuló általi rendszerezése.

Az általános didaktikai módszerek és a konkrét tevékenységi formák kölcsönviszonyát a következő kódrendszerrel lehet illusztrálni:

1—I: 2—1: 3—II: 4,5—II,IV: 6—V,IV: 7—II,V, IV: 8—I,III:

Összefoglalóan e munkáról elmondhatjuk, hogy felhívja az olvasó figyelmét a módszernek az oktatás hatékonyabbá tételében, a tanári—tanulói tevékenységrendszer koordinálásában és magában az elsajátítási folyamat effektivitásának növelésében játszott szerepére. A könyv értékét növeli, hogy megpróbálja a módszereket osztályozni, a tanulók megismerési folyamataihoz és tevékenységéhez igazítani. Igen jól használható munka, szemléletes táblázatai, ábrái kiválóan eligazítják az olvasót, fejezetei gondolatébresztők e témakör iránt érdeklődők számára.